

# Intergenerációs méltányosság az Amazonasban

## *Az őslakos gyermekek egészséges környezethez való joga*

### TARTALOMJEGYZÉK

|                                                                                                                                       |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| BEVEZETÉS.....                                                                                                                        | 1  |
| 1. Az őslakos gyermekek és a természeti környezet kapcsolata.....                                                                     | 3  |
| 1.1. Az őslakosok kapcsolata az Amazonas-őserdővel.....                                                                               | 3  |
| 1.2. A klímaváltozás egészségügyi hatásai az őslakos gyermekekre.....                                                                 | 4  |
| 2. Az Intergenerációs méltányosság fogalma.....                                                                                       | 5  |
| 3. A kultúrához és egészséges környezethez való jog összekapcsolása és annak intergenerációs értelmezése.....                         | 7  |
| 3.1. Az egészséghez való jog.....                                                                                                     | 7  |
| 3.2. Az egészséges környezethez való jog.....                                                                                         | 9  |
| 3.3. A kultúrához való jog a New-York-i Gyermejjogi Egyezményben.....                                                                 | 11 |
| 3.4. Az őslakosok egészséges környezethez való jogához kapcsolódó joggyakorlat.....                                                   | 12 |
| 3.5. Az őslakosok egészséges környezethez való jogának és kultúrához való jogának intergenerációs összekapcsolásának koncepciója..... | 14 |
| 4. KONKLÚZIÓ.....                                                                                                                     | 16 |

### BEVEZETÉS

A klíma és ökológiai válság korában élünk. Az őslakos kisebbségek kapcsán ez különös jelentőséggel bír, mivel a tradicionális életmódjuk és gazdasági rendszerük nagyban támaszkodik az őket körülvevő környezeti rendszerre és különösen az ökoszisztéma szolgáltatásokra. Az őslakos közösségeknek joguk van ahhoz, hogy saját környezetüket és

erőforrásaikat megőrizték, így biztosítva kulturális fennmaradásukat. Az őslakos gyermekek pedig mint gyermekek alapvetően sokkal inkább ki vannak téve a klímaváltozás káros hatásainak mint a korábbi generációk voltak.<sup>1</sup>

A dolgozatomban az őslakos kisebbségek és az intergenerációs méltányosság kapcsolatát vizsgálom. Tekintettel arra, hogy egyes kutatások szerint a Föld egyik legjelentősebb CO<sub>2</sub> elnyelője az Amazonas-őserdő, a vizsgálat középpontjában az Amazonas őserdjében élő őslakos gyermekek egészséghez és egészséges környezethez fűződő jogai és a Gyermejjogi Egyezményben is rögzített kultúrához való jog közötti összefüggések állnak.

A dolgozatom legfőbb állítása, hogy az őslakosok, különösen az őslakos gyermekek kultúrához való joga szoros összefüggésben áll az egészséghez és az egészséges környezethez való joggal. A hagyományos életmódjuk és identitásuk ugyanis szimbiózisban áll a természettel, különösen az Amazonas-őserdővel, ezért az előbb említett jogok sérelme szükségszerűen együtt jár egyfajta kulturális veszteséggel is. Amikor az őslakosok egészséghez vagy egészséges környezethez való jog sérelméről beszélünk, akkor valójában az nem csupán ezen két emberi jog megsértését jelenti. Hosszú távon a klímaváltozás és a környezeti degradáció egy többévezredes kultúra halálához is vezethet.

A dolgozatom legfőbb újdonsága abban is áll, hogy a kultúrához, egészséghez és egészséges környezethez való jogot egy egységes rendszerben vizsgálja, aminek a közös magja az intergenerációs méltányosság elvében áll. Ha ennek nem tesz az adott kormány eleget, akkor lényegében az intergenerációs méltányosság elvének megsértéséről is beszélhetünk. Az Amazonas-őserdő pusztulása ugyanis ahhoz vezethet, hogy az őslakos gyermekeknek és az ő gyermekeiknek sokkal kevésbé lesz lehetőségük hagyományos kultúrájuknak megfelelő életmódot élni, ilyen társadalmi berendezkedést követni.

A dolgozatom alapját képezik a hiteles, mértékadó idegennyelvű szakirodalmi források, nemzetközi konvenciók és policy-dokumentumok, amelyet két általam leginkább relevánsnak vélt brazil ügy (*The Planet kontra Bolsonaro és PSB et al kontra Brazília* ügy) segítségével, azok összehasonlító elemzésével egészítettem ki. Az ügyeket az Amazonas-medencéhez való kötődésük alapján választottam ki, azzal, hogy olyan eseteket igyekeztem kiválasztani, amelyek

---

<sup>1</sup>The Climate Crisis is a Child Rights Crisis:: Introducing the Children's Climate Risk Index. New York: United Nations Children's Fund (UNICEF), 2021.

jól reflektálnak az őslakosok kultúrához és egészséges környezethez való joga közötti összefüggésekre és ennek intergenerációs értelmezésére.

## **1. Az őslakos gyermekek és a természeti környezet kapcsolata**

### **1.1. Az őslakosok kapcsolata az Amazonas-őserdővel**

Az emberi jogi szakirodalom álláspontja szerint az őslakosok a társadalmilag leginkább kiszolgáltatott, legsérülékenyebb csoportok a világon. <sup>2</sup>Általánosan kijelenthető, hogy annak ellenére, hogy minimális a szerepük az antropogén-jellegű klímaváltozásban, az ökológiai krízis fokozódásában, mégis ők viselik leginkább ennek következményeit. Egyes adatok szerint körülbelül 70 millió őslakos van, akinek az életmódja, az életszükségei közvetlenül is kapcsolódnak az erdőkhöz, esőerdőkhöz és azok által nyújtott ún. ökoszisztéma-szolgáltatásokhoz. Továbbá az őslakosoknak kulcsfontosságú szerepe van a természeti erőforrások fenntartható kezelésében és a biodiverzitás (biológiai sokféleség) megőrzésében, így közvetlenül a klímaváltozás káros hatásainak megakadályozásában is.<sup>3</sup>

Az Amazonas őserdője kulcsfontosságú szerepet játszik a Föld légkörének szén-dioxid szintjének szabályozásában. Az esőerdők kitermelése és kiirtása következtében jelentős mennyiségű üvegházgáz kerülhet a légkörbe, hozzájárulva a klímaváltozáshoz. <sup>4</sup> Az őslakos indián közösségek évezredek óta élnek az Amazonas-medencében, sokuk még most is olyan hagyományos életmódot folytat, amely szorosan kapcsolódik a természethez, így az leginkább az Amazonas-őserdőjéhez. Az őserdő kiirtása ennek okán nyilvánvaló módon súlyosan érinti az említett őslakos közösségeket, az életterük és ahhoz kapcsolódóan az életmódjuk kerülhet közvetlen veszélybe.

Fontos megjegyezni, hogy Amazonas-esőrdőben zajló erdőirtások (és az annak következtében fellépő környezeti degradáció) döntő részéért Brazília és Bolívia felel.<sup>5</sup> Az utóbbi években (különösen Jair Bolsonaro elnöksége idején) az erdőpusztulás mértéke drámai módon emelkedett. <sup>6</sup> Az erdőirtás és erdőtüzek következtében az Amazonas-egyre inkább nettó szén-

---

<sup>2</sup> UN Economic and Social Council, 2010, Study on the extent to which climate change policies and projects adhere to the standards set forth in the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. (E/C.19/2010/7), para. 11.

<sup>3</sup> ILO, 2017, Gender, Equality and Diversity Branch. Indigenous peoples and climate change: from victims to change agents through decent work. (Geneva: ILO), Section X.

<sup>4</sup> <https://education.nationalgeographic.org/resource/amazon-deforestation-and-climate-change/>

<sup>5</sup> <https://amazonwatch.org/assets/files/2022-amazonia-against-the-clock-executive-summary.pdf>

<sup>6</sup> <https://www.weforum.org/agenda/2018/11/deforestation-in-the-brazilian-amazon-reaches-decade-high/>  
<https://www.ecowatch.com/amazon-deforestation-rate-2641606083.html>

dioxid kibocsátóvá válik, amely Földünk klímarendszerének szempontjából felveti az úgynevezett „tipping point” (fordulópont) elérésének reális kockázatát. Ez nemcsak a biodiverzitásra (biológiai sokféleségre), hanem a tradicionális őslakos közösségek életére is súlyos hatással lehet, mivel közvetlenül érinti megélhetésük és kultúrájuk ökológiai alapjait.

## **1.2. A klímaváltozás egészségügyi hatásai az őslakos gyermekekre**

Az egészségügyi hatások rövid taglalása azért is indokolható, mert a klíma és ökológiai válság vonatkozásában az alapjogi vagy emberi jogi jogsértések megalapozója (például az alapjogi alapokra építkező klíma és biodiverzitás perekben) legtöbb éppen az, hogy egyes epidemiológiai kórképek és a planetáris válság között szoros, tudományosan igazolható kapcsolat van. Az UNICEF (ENSZ Gyermekjogi Alapja) is deklarálta, hogy a klímaváltozás gyermekjogi válság. Az ivóvíz és élelmiszerhiány, a gazdasági válság, az oktatáshoz való hozzáférés hiánya mind olyan problémák, amik szorosan összefüggenek a planetáris válsággal és ezáltal számos ENSZ Gyermekjogi Egyezményében rögzített jog sérelmét okozzák.<sup>7</sup>

A klímaváltozás hatásai mindannyiunkat érintenek és hatással vannak az életünk minden területére, legyen szó a mentális és fizikai egészségünkről, a szociális biztonságról és az egyenlőtlenségről vagy éppen a biztonságról. Ugyanakkor számos tanulmány értekezik arról, hogy vannak olyan sérülékeny társadalmi csoportok, például a nők és a gyermekek, akik sokkal inkább ki vannak téve a különböző katasztrófáknak, így az éghajlatváltozásnak is.<sup>8</sup>

Ennek okán nem meglepő, hogy az éghajlatváltozás erőteljesen érinti az őslakos gyermekek egészségét, jóllétét.<sup>9</sup> Itt különösen megjegyezendő az (a) ivóvíz és élelmiszerhiány (b) a légzőszervi betegségek, (c) a vektorok által terjesztett betegségek és (d) a mentális egészség kérdésköre. Itt külön csak az ivóvíz és élelmiszerhiány problémáját emelném ki.

A klímaváltozás komoly kihívásokat jelent az ivóvízhiány és az élelemhiány terén. Az ivóvíz és az élelmiszer bizonytalansága súlyos egészségügyi problémákat okozhat, így például alultápláltságot vagy különböző fertőző betegségeket is. A World Food Program szerint 2050-

---

<sup>7</sup> The Climate Crisis is a Child Rights Crisis:: Introducing the Children’s Climate Risk Index. New York: United Nations Children’s Fund (UNICEF), 2021

<sup>8</sup>Eric Neumayer & Thomas Plümpert (2007) The Gendered Nature of Natural Disasters: The Impact of Catastrophic Events on the Gender Gap in Life Expectancy, 1981–2002, Annals of the Association of American Geographers, 97:3, 551-566, DOI: [10.1111/j.1467-8306.2007.00563.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2007.00563.x)

<sup>9</sup> Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) - Special Report on Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation (SREX), Chapter 4: "Adaptation to Future Extreme Events and Climate Risks": [https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/SREX-Chap4\\_FINAL-1.pdf](https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/SREX-Chap4_FINAL-1.pdf)

Lásd még: Helen Clark, “A future for the world's children? A WHO–UNICEF–Lancet Commission”, The Lancet Volume 395, Issue 10224 (2020). pp 605 DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)32540-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)32540-1)

re az éhezés és alultápláltság kockázata akár 20 százalékkal is nőhet, ha a globális közösség nem tesz azonnali intézkedéseket a klímaváltozás negatív hatásainak enyhítése és megelőzése érdekében. Továbbá kiemelendő, hogy a klímaváltozás következtében várható gyermekhalálozások többségét az alultápláltság fogja adni.<sup>10</sup>A WHO szerint pedig 2030-ra körülbelül 7,5 millió gyermeket fog érinteni az éghajlatváltozással összefüggő élelmiszerhiány.<sup>11</sup>

Az őslakos gyermekek és az Amazonas-esőerdőhöz fűződő szoros kapcsolatuk, valamint az a tény, hogy életkoruk és fejlettségük miatt sokkal inkább ki vannak téve a klímaváltozás egészségügyi hatásainak, megalapozza azt, hogy esetükben szükséges lehet a kulturális és egészséges környezethez való jognak egységes, intergenerációs méltányosságra épülő újraértelmezésére.

## 2. Az Intergenerációs méltányosság fogalma

Az intergenerációs méltányosság jogi koncepciója Brown Weisshez kapcsolódik. Weiss szerint a nemzedékek közötti méltányosság, egy olyan konstrukció, amely egyszerre védi a környezetet a jelen és jövő generációinak számára, másfelől bizonyos keretek között engedélyezi a természeti erőforrások felhasználását. Weiss továbbá deklarálta, hogy az intergenerációs igazságosság megőrzésének célja a "*a jövő generációinak jólétének fenntartása*".<sup>12</sup> Egyes szakirodalmi álláspontok szerint pedig az intergenerációs méltányosság valójában a természeti erőforrások igazságos felhasználását és igazságos hozzáféréseinek biztosítását jelenti. Ennek egyrészt az a nemzedékeken belüli és nemzedékeken kívüli kapcsolat az alapja vagyis az, hogy milyen lesz a jövő nemzedékének a hozzáférése a jelenlegi természeti erőforrásainkhoz. Másrészt az ember és a természeti környezet közötti kapcsolat, amelynek

---

<sup>10</sup>World Food Programme (WFP): *Climate Crisis and Malnutrition – A Case for Acting Now*. docs.wfp.org/api/documents/WFP 0000131581/download/?\_ga=2.181662247.141176089.1711484629-1540106055.1711484628

<sup>11</sup>WHO, 2014, Quantitative risk assessment of the effects of climate change on selected causes of death, 2030s and 2050s (Geneva: WHO), pp. 80 and 89.

<sup>12</sup> Weiss, E. B. (1988). In *Fairness to Future Generations*. Tokyo: The United Nations University  
Lásd még: Gul, M. P., & Rahman, A. U. (2022). The Legal Framework of Intergenerational Equity: a critical analysis. *Pakistan Journal of International Affairs*, 5(3).

alapja, hogy a természeti környezet integráns része az ember.<sup>13</sup> Mások azt állítják, hogy a fenntartható fejlődés (mint az intergenerációs méltányosság „anyja”) valójában két elvnek a kombinációja, az intergenerációs és intragenerációs méltányosságnak. Ezen szemlélet szerint a fejlődés csak abban az esetben fenntartható, ha mind a tágabb értelemben vett környezetvédelem mint intragenerációs elem, mind az igazságos gazdasági és szociális elosztás, fejlődés biztosítva van, lényegében az említett elvek integrációja által.<sup>14</sup>

Az intergenerációs méltányosság tehát olyan elv, amely azt hangsúlyozza, hogy a jelenlegi generációknak kötelességük és felelősségük van a környezeti és társadalmi erőforrások fenntartható kezelésére annak érdekében, hogy a jövő generációk is ugyanolyan lehetőségekkel és jogokkal rendelkezzenek, mint a jelenlegi generációk.<sup>15</sup> Ennek megfelelően a jelenlegi generációknak olyan védelmi szabályozási rendszert kell bevezetniük, amely biztosítja a biodiverzitás(biológiai sokféleség) jelen állapotban való megőrzését, a természeti környezet és a klíma jó biológiai és kémiai állapotát, továbbá adaptációs stratégiákat kell kidolgoznunk a klímaválság elkerülhetetlen hatásaihoz való alkalmazkodás érdekében. Az intergenerációs méltányosságnak mint „öko-filozófiai elvnek” a lényege tehát az, hogy csak a szükséges mértékben, a fenntartható fejlődés elve alapján használjuk a Föld természeti erőforrásait. Ugyanakkor figyelemmel a klímaváltozás progresszív jellegére, valószínűsíthető, hogy mindezekon túl aktív állami beavatkozásra is szükség van a planetáris válság hatásainak mérséklése érdekében.

Az őslakosok vonatkozásában az intergenerációs méltányosság azt jelenti, hogy az államoknak (jelen esetben az Amazonas-menti országoknak) kötelezettségük a természeti környezetet megvédeni és megőrizni a jövő generációinak, figyelembe véve a környezet és a tradicionális közösségek közötti évezredes hagyományokon alapuló kapcsolatra és az őket körülvevő környezeti elemeknek való kiszolgáltatottságra. Ennek érdekében az Amazonas-államoknak olyan jogszabályi rendszert kellene létrehozni, amely reflektál erre a problémára vagyis amely a mitigációs (ambiciózus kibocsátáscsökkentési célok vállalásával) és adaptációs intézkedésekkel biztosítja az őslakos gyermekeknek és a jövő nemzedékének biztonságos és élhető, stabil ökológiai és klímarendszerhez és környezethez fűződő jogát.

---

<sup>13</sup> Lydia Slobodian, 'Defending the Future: Intergenerational Equity in Climate Litigation' (2020), 571

<sup>14</sup> Barral, V. (2012) 'Sustainable Development in International Law: Nature and Operation of an Evolutionary Legal Norm', 380 Lásd bővebben még: Gyula Bándi (2022) Sustainable Development, the Interests of Future Generations, and Moral and Legal Implications. In: János Ede Szilágyi (ed.) Constitutional Protection of the Environment and Future Generations, pp. 17-71. Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing.

<sup>15</sup> Weiss, E. B. (2008). Climate change, intergenerational equity, and international law. Vermont Journal of Environmental Law, 9(3), 619-623

### 3. A kultúrához és egészséges környezethez való jog összekapcsolása és annak intergenerációs értelmezése

A következő fejezet arra vállalkozik, hogy bemutassa, hogy az őslakos gyermekek tradicionális életmódja szempontjából a kultúrához, egészséghez és egészséges környezethez való jogot nem lehet élesen elválasztani egymástól. Ahogyan már azt korábban is kifejtettem, különösen az Amazonas-őserdőben a környezeti változások közvetlenül érintik az őslakos közösségek kulturális identitását, valamint testi és lelki egészségét (a klímaváltozás és ökológiai válság egészségügyi hatásain keresztül).

#### 3.1. Az egészséghez való jog

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata deklarálja, hogy „*Mindenkinek joga van egy olyan megfelelő életszínvonalhoz, amely biztosítja saját és családja egészségét*”<sup>16</sup> Az ENSZ eredetileg nem kötelező jogi dokumentumából az is levezethető, hogy az egészséghez való jog mint emberi jog gyakorlatilag olyan harmadik generációs alapjogok anyajoga mint a lakhatáshoz való jog, az élelemhez való jog vagy éppen az ivóvízhez való hozzáféréshez fűződő jog.<sup>17</sup>

Felmerül az a kérdés, hogy az egészséghez való jog kapcsán milyen aspektusokat érdemes vizsgálni. Erre jó kiindulópont lehet a Gazdasági és Szociális Jogok Bizottságának 14. Általános Kommentárja, amely rögzítette, hogy az egészséget alapvetően meghatározó tényezők közé tartozik a megfelelő ételkészítés, a lakhatás, a biztonságos ivóvízhez való hozzáférés, a megfelelő szennyvízkezelés, az egészséges munkakörülmények és az egészséges környezeti rendszer. A Kommentár rögzíti, hogy az egészséghez való jog nem korlátozható le az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés jogára.<sup>18</sup>

A Gyermekjogi Bizottság 15. számú Általános Kommentára ehhez azt fűzte hozzá, hogy „*Az egészség holisztikus megközelítése a gyermekek egészséghez való jogának érvényesülését a*

---

<sup>16</sup>Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, New York, 1948. december 10.

<sup>17</sup> UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), 2000, General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12 of the Covenant)

<sup>18</sup>OHCHR, 2008 Fact Sheet No. 31, The Right to Health, UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), 2000, General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12 of the Covenant)

*nemzetközi emberi jogi kötelezettségek tágabb keretében helyezi el.*<sup>19</sup>A CRC Bizottság 11.számú általános kommentára pedig megemlíti, hogy az államoknak különleges intézkedéseket kell tenniük annak biztosítása érdekében, hogy az őslakos gyermekeket ne diszkriminálják az egészség legmagasabb elérhető szintjének élvezetében.<sup>20</sup>Az egészséghez való jogot az Amerikai Emberi Jogok és Kötelességek Nyilatkozata is rögzíti, amely az Amazonas-medencében élő őslakos közösségek, gyermekek szempontjából különösen fontos.<sup>21</sup>

Kiemelendő-ahogy Dinah Shelton és Ariel Gould is rögzítette- hogy az emberi jogokkal kapcsolatosan az államoknak van pozitív és negatív kötelezettségük is.<sup>22</sup> Az egészséghez való jog kapcsán (a klímaváltozás kontextusában) a negatív kötelezettség abban áll, hogy az államoknak tartózkodniuk kell a környezet szennyezésétől, károsításától és különösen az Amazonas-esőerdő tekintetében, az erdőirtásoktól.<sup>23</sup> A pozitív kötelezettség pedig azt rója az Amazonas-államokra, hogy tegyenek megfelelő jogalkotási, közigazgatási és egyéb intézkedéseket az egészséghez való jog teljeskörű megvalósítása érdekében.<sup>24</sup>

### **Következtetés:**

Ahogyan a fentiekből is kitűnik az egészséghez és egészséghez illetve a kultúrához való jog között szoros kapcsolódási pontok vannak az őslakosok vonatkozásában. Mindez azt is jelenti, hogy az őslakosoknak a klímaváltozással összefüggő alapjogi sérelmeit holisztikusan, egyfajta koherens egészként szemléljük. Az egészséghez való jog például egyértelműen nem (kizárólag) az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférés igényét jelenti. Az egészséges környezethez való jog pedig szintén nem választható el a kultúrához való fennmaradás erkölcsi kívánalmától. Megítélésem szerint egészséghez való jog kapcsán egy olyan ököcentrikus emberi jogi keretrendszerre van szükség, amely tekintettel van az intergenerációs méltányosság

---

<sup>19</sup>UN Committee on the Rights of the Child (CRC), 2013, General comment No. 15 on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health (Art. 24) (CRC/C/GC/15), para. 2.

<sup>20</sup>CRC, General comment No. 11 (2009): Indigenous children and their rights under the Convention, para. 50.

<sup>21</sup>American Declaration of the Rights and Duties of Man, 2 May 1948, Art. XI.

<sup>22</sup>Dinah Shelton and Ariel Gould, "Positive and Negative Obligations", The Oxford Handbook of International Human Rights Law, ed. Dinah Sheldon (Oxford University Press: Oxford, 2013), p. 56

<sup>23</sup>Lásd:ZAKARIÁS Kinga: „Az egészséghez való jog” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/az-egeszseghez-valo-jog> (2023), 36

Az államnak a környezet védelmére irányuló kötelezettsége szoros összefüggésben van az egészséges környezethez való alapjoggal.

<sup>24</sup>Marlies Hesselman and Brigit Toebes, "The Human Right to Health and Climate Change: A Legal Perspective". Global Health Law Groningen Research Paper (2015), p. 14, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2688544>

koncepciójára vagyis arra, hogy az államoknak alapjogi felelősségük van arra nézve, hogy megőrizzék a klíma és ökológiai rendszerek stabilitását az utókor számára.

### 3.2. Az egészséges környezethez való jog

Az ember környezetének védelme és javítása közvetlenül abból az alapvető szükségletből fakad, hogy megóvjuk az emberi életet, biztosítsuk annak minőségét és feltételeit, valamint garantáljuk azokat az előfeltételeket, amelyek elengedhetetlenek az emberi méltóság megóvásához, és az emberi személyiség fejlődéséhez.”<sup>25</sup> Dinah Shelton pedig úgy fogalmazott, hogy „a környezet állapotának romlása által közvetlenül veszélyeztetett emberi jogok közé tartozik az élethez való jog, az egészséghez való jog, a magánélethez való jog, a megfelelő munkakörülményekhez való jog, a megfelelő életszínvonalhoz való jog, valamint a politikai részvételhez és a tájékoztatáshoz *való jog*”.<sup>26</sup>

A Brazil Alkotmány 225.cikke is deklarálja, hogy *Minden embernek joga van egy ökológiaailag kiegyensúlyozott környezethez*”<sup>27</sup> A CRC Bizottság 14.szánú Általános Kommentára szerint pedig „Az egészséghez való jog kiterjed az egészség alapvető meghatározó tényezőire, mint például... az **egészséges környezetre**.”<sup>28</sup> Ugyan nem szorosan a dolgozatom témája, de érdemes megemlíteni a Navajo indiáknak környezethez való joghoz kapcsolatos viszonyukat. A Navajo Nemzet Törvénykönyve többek között tartalmazza, hogy minden teremtménynek (az állatok és növények), valamint a Földanyának joga van a szabadsághoz és létezéshez. Mindezen túl azt is rögzíti, hogy az embereknek joguk van a természeti erőforrások használatához, de csak akkor ha tiszteletben tartják azokat. Továbbá a nép kötelezettségének és felelősségének tartja, hogy megvédje és megőrizze a környezetet a jövő generációi számára.<sup>29</sup>

Az Amerikaközi Emberi Jogok Bírósága egy tanácsadó véleményében fejtette ki az álláspontját az emberi jogok és a környezet közötti kapcsolatról. A Bíróság elismerte, hogy létezik összefüggés a környezet és természet védelme és más emberi jogok teljesítése között, annak okán, hogy a környezetszennyezés és a klímaváltozás káros hatásai érintik az emberi jogok

---

<sup>25</sup>R. S. Pathak, The Human Rights System as a Conceptual Framework for Environmental Law, in Weiss, E. B. (ed.), Environmental Change and International Law, United Nations University Press, 1992, p. 209

<sup>26</sup>Dinah Shelton, Human Rights, Environmental Rights, and the Right to Environment, 28 Stanford Journal of International Law, 1991, p. 107.

<sup>27</sup>[www.oas.org/es/sla/ddi/docs/acceso\\_informacion\\_base\\_dc\\_leyes\\_pais\\_b\\_1\\_en.pdf](http://www.oas.org/es/sla/ddi/docs/acceso_informacion_base_dc_leyes_pais_b_1_en.pdf)

<sup>28</sup>CESCR, General Comment No. 14 (2000), para. 4.

<sup>29</sup>NAVAJO NATION CODE ANN. }t. 1, § 205(A)–(G).

hatékony élvezetét. Példaképpen a [San Salvador-i Jegyzőkönyv] preambuluma kiemeli, hogy a gazdasági, szociális és kulturális jogok és a polgári és politikai jogok között szoros kapcsolatot van, ami arra utal, hogy a különböző emberi jogi kategóriák lényegileg egy elválaszthatatlan egészet alkotnak, amely végső soron emberi méltóság elismerésén alapul.<sup>30</sup> A bíróság egy másik ügyben deklarálta, hogy számos jogot érintenek a környezeti problémák és hogy ezek különösen a sérülékeny csoportok körében, sokkal inkább jelentkeznek. Példaképpen ide tartoznak az őslakos népek és azok a közösségek, amelyek túlélése, gazdasága nagy mértékben függ az ún. környezeti erőforrásoktól például a tengeri környezettől, erdős területektől és folyóvíz-medrektől. Emiatt az emberi jogi törvényekkel összhangban az államoknak az előbb említett súlyosan diszkriminatív helyzet felszámolásán kell dolgozniuk azáltal, hogy ambiciózusabb klímavédelmi célokat tűznek ki és azokat meg is valósítják.<sup>31</sup>

Az egészséghez való jog illetőleg az egészséges környezethez való jog és az őslakos kisebbségek kulturális jogai közötti összefüggéseket jól mutatja be a Sumo-ügy, amely arra próbál rávilágítani, hogy az őslakos embereknek szoros kapcsolatban vannak a környezettel vagyis, ha az Amazonas-medence államai nem tartják be a nemzeti és nemzetközi jogi környezetvédelmi kötelezettségeiket, nem tesznek meg mindent annak érdekében, hogy a klímaváltozás hatásai miatt az őslakosok és különösen az őslakos gyermekek ne szenvedjenek, akkor az szükségszerűen az adott közösség hagyományos létét veszélyeztetni, függetlenül attól, hogy egyébként milyen erős az adott ország kisebbségvédelmi rendszere.<sup>32</sup>

### **Következtetés:**

Az őslakosoknak azon morális igénye, hogy ökológiailag jó állapotú természeti környezetben élhessenek, valójában azt a célt szolgálja, hogy ezen tradicionális indián közösségek fennmaradhassanak. Az intergenerációs méltányossághoz való „jog” tehát egyszerre irányul a gyermekeknek és a jövő generációinak egészséges környezethez való jogának biztosítását és

---

<sup>30</sup> IACtHR, Advisory Opinion (OC-23/17) of November 15, 2017 requested by the Republic of Colombia. A tanácsadóvélemény után a Bíróság aktív lépéseket vár el a tagállamoktól a klímaváltozással szembeni küzdelemmel kapcsolatban, az egészséges környezethez való jog valódi realizációját. Lásd még: Maria Antonia Tigre, “Inter-American Court of Human Rights Recognizes the Right to a Healthy Environment.” ASIL Insights, 24 (14) (2020), [https://www.asil.org/insights/volume/24/issue/14/inter-american-court-human-rights-recognizes-right-healthy-environment#\\_edn14](https://www.asil.org/insights/volume/24/issue/14/inter-american-court-human-rights-recognizes-right-healthy-environment#_edn14)

<sup>31</sup> IACtHR, Case of the Indigenous Communities of the Lhaka Honhat Association (Our Land) v. Argentina (2020)

<sup>32</sup> IACtHR, Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua, paras. 148, 149 and 151

arra, hogy a természeti erőforrásokat a jelenlegi generációi csak olyan mértékben használhassák, ami nem zárja el őket (jövő nemzedékét) a hagyományos életmód folytatásának lehetőségétől.

### **3.3. A kultúrához való jog a New-York-i Gyermejjogi Egyezményben**

A CRC Egyezmény 30.cikk szerint „Azokban az államokban, amelyekben nemzetiségi, vallási és nyelvi kisebbségek, illetőleg őslakosságból származó személyek léteznek, az őslakossághoz vagy az említett kisebbséghez tartozó gyermek nem fosztható meg attól a jogától, hogy saját kulturális életét élje, vallását vallja és gyakorolja, illetőleg csoportjának többi tagjával együtt saját nyelvét használja. „<sup>33</sup>A CRC Bizottság 11.számú Általános Kommentár pedig deklarálta, hogy a CRC egyezményben deklarált kultúrához való jog szorosan összefügg az egészséges környezethez való joggal, azáltal, hogy az őslakosok közösségei alapvetően hagyományos életmódot folytatnak, valamint (ahogyan már említettem számukra a Föld és a környezet különös fontossággal bír) ezen föld közvetlenül hatással van az élethez való joggal, a túléléshez és a fejlődéshez való alapjogokkal.<sup>34</sup> Az őslakos gyermekek kultúrához való joga kapcsán először érdemes a kultúrának mint fogalomkörnek a definiálása. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága szerint ez egy igen diverz jog, sok részjogot, alterületet foglalhat magában, így példaképpen a halászat vagy a vadászat jogát vagy a jogszabályok által védett rezervátumokban való élésnek a jogát. Összességében pedig a kultúrához való jog arra irányul, hogy biztosítsa az érintett kisebbségek kulturális, vallási és társadalmi identitásának túlélését és folyamatos fejlődését, ezzel gazdagítva az egész társadalom szövetét.<sup>35</sup> Az ENSZ Gazdasági és Szociális Jogok Bizottságának 21.számú Általános Kommentára szerint tiszteletben kell tartani és meg kell védeni az őslakos népek kulturális értékeit és jogait, amelyek elsősorban ősi földjeikhez és a természethez kapcsolódnak. A Kommentár kiemeli, hogy a természeti erőforrások elvesztése esetükben a kulturális identitásuk megszűnéséhez is vezethet.<sup>36</sup> A már említett Sumo-ügyben pedig a Bíróság rögzítette, hogy őslakos közösségek számára a föld és az ahhoz kapcsolódó viszony nem csupán birtoklás és termelés kérdése, hanem anyagi és szellemi élel is bír ezért

---

<sup>33</sup> Gyermejjogi Egyezmény 30.cikk

<sup>34</sup> CRC 10. Comment, Lásd még: Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua, Merits, Reparations and Costs, Judgment, Inter-Am. Ct. H.R. (ser. C) No. 79, ¶ 149 (Aug. 31, 2001) (Awas Tingni)

<sup>35</sup> OHCHR, Gen. Comment No. 23

<sup>36</sup> OHCHR: General Comment No. 21 – *Right of everyone to take part in cultural life* (Article 15, para. 1(a), International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights).

kiemelten fontos, hogy a kulturális örökségüket miképpen tudják megőrizni és átadni a jövő nemzedékének.<sup>37</sup>

### **Következtetés:**

Amikor az őslakosok a földjük védelméről beszélnek, akkor valójában az egészséges környezethez való jog és a kultúrához való jog együttes érvényesítését követelik. Számukra a föld nem csak termőföldet jelent, amely a megélhetésük biztosítója, hanem egy olyan komplex spirituális identitást is, amelynek megmaradása döntően függ attól, hogy az államok milyen intézkedéseket tesznek a klímaváltozás hatásainak mérséklésére.

### **3.4. Az őslakosok egészséges környezethez való jogához kapcsolódó joggyakorlat**

*The Planet kontra Bolsonaro (ICC/Nemzetközi Büntetőbíróság, jelenleg is folyamatban lévő ügy)*

2021. október 12-én az All Rise civil szervezet kereset nyújtott be a Nemzetközi Büntetőbírósághoz (ICC) azt állítva, hogy a Jair Messias Bolsonaro brazil elnök által vezetett adminisztráció az Amazonas őserdőjében folyó erdőirtás és az ahhoz kapcsolódó tevékenységek miatt emberiség elleni bűncselekményeket követett el.<sup>38</sup>

A beadvány szerint a környezet pusztítása (tömeges erdőirtások vagy például bányászat miatt) az életkörülményeiket teszi élhetetlenné, ami közvetlenül az egészséges környezethez való joguk sérelmét alapozza meg. A felperesek állítása szerint az egészséges környezethez való jog sérelme az emberiség elleni bűncselekmények körébe sorolható a Római Statútum értelmezésében (7. cikk (1)(k): „más embertelen cselekmény”).

A beadvány mindemellett hangsúlyozza, hogy a Bolsonaro-adminisztráció tevékenysége globális következményekkel jár: A brazíliai erdőirtás közvetlenül a CO<sub>2</sub>-kibocsátásának növekedésén keresztül hozzájárul a globális felmelegedés fokozódásához. 2020-ban például a Bolsonaro-rezsimhez köthető szén-dioxid emisszió meghaladta az Egyesült Királyság éves kibocsátását. A klímaváltozás következményei – hőhullámok, árvizek, aszályok, járványok – globális egészségügyi problémákat okoznak gyakran a legkiszolgáltatottabb régiókban, ahol a lakosság nem is járult hozzá a problémához. A beadványban rávilágítanak arra is, hogy az

---

<sup>37</sup> Rachael Novak et al., Chapter 15: Tribes and Indigenous People, in 2 IMPACTS, RISKS, AND ADAPTATION IN THE UNITED STATES: FOURTH NATIONAL CLIMATE ASSESSMENT 572, 579 (2018).

<sup>38</sup> [climatecasechart.com/non-us-case/the-planet-v-bolsonaro/](https://climatecasechart.com/non-us-case/the-planet-v-bolsonaro/)

ökoszisztéma tudatos degradálása megvonja a jövő generációktól a stabil környezethez való jogot..

Megítélésem szerint a jelenleg is folyó ügy rámutat arra a korábban már többször is említett tényre, hogy az őslakosok és a gyermekek sajátos életmódja miatt a New-York-i Gyermekjogi Egyezményben rögzített kultúrához való jog és az egészséges környezethez való jog szorosan összefügg. Állításom szerint itt tulajdonképpen arról van szó, hogy az állam az egészséges környezethez való jog biztosításával tudja biztosítani az őslakosok kultúrához való jogát. Ennek természetesen két oldala van: a pozitív jogi oldal azt képezi le, hogy az állam hozzon létre egy a klímaváltozás okozta kihívásokra reagálni képes szabályozási környezetet. A negatív tartózkodási kötelezettségi oldal pedig arra utal, hogy a kormány lehetőleg aktív, tevőleges cselekedetekkel ne fokozza tovább a planetáris válságot, tehát a klíma és ökológiai válságot.

*PSB et al kontra Brazília (Brazília Szövetségi Legfelsőbb Bírósága)*<sup>39</sup>

A beadványban kiemelték, hogy az erdőirtásokkal Brazília nemcsak hogy nem tesz eleget a Párizsi Megállapodásban foglalt klímacéloknak, de az általa létrehozott helyzet súlyos és helyrehozhatatlan károkat okoz a természeti környezetben. Ezzel pedig megsérti az ökológiailag kiegyensúlyozott környezethez való alapvető jog lényegi magját és ezzel összefüggésben számos más alkotmányos alapjogot így az élethez, méltósághoz és egészséghez való alapvető jogokat valamint az őslakos népek és a gyermekek jogait is. Utaltak arra is, hogy az ökológiai egyensúly védelme olyannyira kiemelt jelentőségű, hogy ezt az általános (diffúz) jellegű alapvető jogot az Alkotmány „az egészséges életminőséghez nélkülözhetetlennek” minősít.

A kérelmezők azt is állították, hogy egyértelmű és szoros kapcsolat van a környezet állapota és gyermekek túlélésének és életminőségének biztosítása között. Az ugyanis megállapítható, hogy ez a társadalmi csoport a legsebezhetőbb a klíma és ökológiai válság hosszú távú következményeivel szemben. Hivatkoztak a Legfelsőbb Bíróság egy korábbi döntésére is, amely kifejti, hogy az ökológiailag kiegyensúlyozott környezet létezése és annak megőrzése tulajdonképpen a jövő nemzedékek védelmét is jelenti. Továbbá a „fenntartható fejlődés” mint kulcsfogalom koncepciója a gazdasági növekedést a lakosság egészségének párhuzamos és fokozott védelmével együtt foglalja magában. A jogok érvényesülésének kapcsán pedig nemcsak a jelenlegi szükségleteket, hanem a jövő generációinak érdekeit is figyelembe kell

---

<sup>39</sup> [https://www.climatecasechart.com/documents/psb-et-al-v-brazil-on-deforestation-and-human-rights-application\\_b438](https://www.climatecasechart.com/documents/psb-et-al-v-brazil-on-deforestation-and-human-rights-application_b438)

venni. A Legfelsőbb Bíróság ugyan nem nyilvánította alkotmányellenesnek a helyzetet, elismerte, hogy az Amazonas jogi védelme kapcsán súlyos strukturális hiányosságok állnak fenn és kötelezte a kormányt az Amazóniai Erdőirtás Megelőzésére és Ellenőrzésére vonatkozó Cselekvési Terv végrehajtására.

### **Következtetés:**

Az őslakosok vonatkozásában az egészséges környezethez való jogot nem lehet a kultúrához való jogtól elkülöníteni. Az évezredek óta létező tradicionális kultúráknak, helyi közösségeknek gyakorlatilag a léte függ attól, hogy az államok milyen klíma és környezetvédelmi szabályokat vezetnek be. Mindezek okán az őslakosok kapcsán az életmódjuk és kultúrájuk szisztematikus állami akcióval vagy mulasztással való ellehetlenítése szükségszerűen okozza az egészséges környezethez való jog és az egészséghez való jog sérelmét. Az őslakos gyermekeket különösen hátrányosan érinti a klímaváltozás az ökológiai krízis. Ez pedig szükségszerűen azt jelenti, hogy az államok klímaváltozással összefüggően diszkriminálják az őslakos gyermekeket abban az esetben, ha klímavédelmi intézkedéseik során nem veszik különösen figyelembe az intergenerációs méltányosság koncepcióját és a gyermekek sérülékenységét.

### **3.5. Az őslakosok egészséges környezethez való jogának és kultúrához való jogának intergenerációs összekapcsolásának koncepciója**

A klímaváltozás és annak hatásai elsősorban a természettudomány és nem a jogtudomány terén. Ennek okán nehéz lenne alapjogsértést megállapítani egy biodiverzitással összefüggő perben vagy klímaperben a releváns és hiteles természettudományos álláspontok, szakértői bizonyítékok figyelembevétele nélkül. Az orvostudomány, a biológia és más tudományágak olyan tudással bírnak az éghajlatváltozással kapcsolatosan, amely esszenciális elem ahhoz, hogy egy klímaperben megfelelő döntés születessen. Annak megállapítása, hogy mégis mit jelent az, hogy az ipari forradalom (1860-as évek) óta a levegő CO<sub>2</sub> koncentrációja 280 ppm-ről 427-re nőtt, az bizonyosan nem a jogászok feladata. Annak feltérképezés, pedig nagyrészt az orvostudomány feladata, hogy mégis milyen egészségügyi hatásokkal járhat a globális felmelegedés. Az alapjogok tana abban tud segítséget adni, hogy a meglévő alapjogi eszköztár vagy esetlegesen egy újabb konstrukció kidolgozásával rászorítsa az államokat arra, hogy tegyenek hozzanak meg olyan intézkedéseket, amely méltó helyen kezeli a fenntartható

fejlődés elvét. Megítélésem szerint erre -és erre a dolgozatom is rámutat- alapvetően nem az az egzakt megoldás, hogy új jogi megoldásokat dolgozzunk ki, hanem az, hogy a meglévő, döntően alapjogi kereteket ököcentrikusan, a planetáris válságra figyelemmel értelmezzük. Vagyis az őslakosok kontextusában, a kultúrához való jogot mindig a hozzá szorosan kapcsolódó környezethez való joggal kell értelmezni és különösen figyelemmel kell lenni az intra és intergenerációs morális igényekre.

Az őslakosok a legsérülékenyebb csoportok egyike a világon. A klíma és ökológiai válság kialakulásáért alapvetően nem ők a felelősek, ennek ellenére ők viselik annak negatív externáliáit. Az egészséges környezethez való jog kiindulópontja a természeti környezet és annak elemeinek megóvása az emberi jóllét, életminőség elérése érdekében. A kultúrához való jog pedig (ebben a kontextusban ) arra utal, hogy a környezet által adta kulturális szolgáltatásokra utal. Erre a klasszikus egyenlőtlenségi kérdés „megoldására” állítottam fel az ún. intergenerációs megközelítést. Alapvetően az az állításom, hogy a klímaváltozás kontextusában az egészséges környezethez (illetve az egészséghez való jog) és a kultúrához való jog együttes, ún. intergenerációs megközelítésére van szükség az őslakosok vonatkozásában. Ennek egyrészt az az alapja, hogy a tradicionális indián közösségek életmódja évezredek óta szorosan függ a természeti környezet aktuális állapotától. Másfelől az őslakos gyermekek és a jövő nemzedékek mint az intergenerációs méltányosság „alanyai” sokkal inkább érintve lesznek a planetáris krízis következményeitől, annak jellege miatt. Ezért alapvetően amellet érvelek, hogy egy olyan ököcentrikus emberi jogi, jogfilozofia és különösen ököfilozófiai alapokra építkező szemléletre lenne szükség, amely figyelembe veszi a klímaváltozáshoz szorosan kapcsolódó strukturális egyenlőtlenségeket. Tehát az intragenerációs méltányosság elve alapján azt, hogy a globális dél országai sokkal inkább ki vannak téve a planetáris válság káros hatásainak mint a fejlett világban élők, másrészt az intergenerációs méltányosság alapján azt, hogy a jövő nemzedékének tagjait aránytalanul hátrányosan értini a klíma és ökológiai válság. A korábban említett tény, mely szerint az az őslakosok sajátos kulturális élete, társadalmi berendezkedése tehát tágabb értelemben véve a kultúrájuk függ az élhető ökológiai rendszertől és természeti környezettől, esetükben megítélésem szükség lenne az egészséges környezethez való jognak és a kultúrához való jognak (illetőleg más kulturális jogoknak) szoros összekapcsolására. Ennek az intergenerációs méltányosság eszméjén kellene alapulnia vagyis azon, hogy a jelenlegi generációt alkotó kormányoknak, amikor a klímaváltozással és ökológiai katasztrófával kapcsolatban döntenek, akkor mindenképpen tekintettel lenniük arra, hogy a gyermekek és a jövő nemzedékének tagjai

legalább olyan mértékben részesülhessenek a természeti erőforrásokból és az ehhez kapcsolódó kulturális szolgáltatásokból mint a korábbi generációk.

## 4. KONKLÚZIÓ

Az őslakos gyermekek egészséghez és egészséges környezethez való joga tehát alapvetően két ponton kapcsolódik a kulturális jogaikkal: (a) az őslakosok sajátos kulturális, politikai és társadalmi rendszere és a természet viszonya, és (b) az intergenerációs méltányosság. Az államok azáltal, hogy nem tesznek eleget a nemzetközi környezetvédelmi kötelezettségeiknek, a jövő generációinak azt az érdekét is megsértik, hogy legalább oly mértékben részesülhessenek a természeti javakból mint a jelenlegi és múltbeli generációk. Ugyanakkor, ha az adott állam nem így jár el, akkor az őslakos gyermekeknek mint jövő generációnak sokkal kevésbé lesz lehetőségük a hagyományos életmódjuk és kultúrájuk művelésére mint elődeiknek. Az egészséghez való jog és az egészséges környezethez való jog (és az élethez való jog) tehát olyan emberi jogok, amelyek szoros összefüggésben állnak a kulturális jogokkal. Az Amazonas-medencében élő őslakos kisebbségeknek szempontjából ez azért is különösen fontos, mert a sajátos, hagyományos életmódjuk, kultúrájuk, gazdasági szisztémájuk lényegében szimbiózisban van a környezettel.

Amint azt korábban ki is fejtettem az őslakosok vonatkozásában (figyelemmel a sajátos szociokulturális viszonyaikra, társadalomszervezésükre) az egészséges környezethez való jog (és ezen keresztül az egészséghez való jog) és a kultúrához való jog szorosan összefügg.<sup>40</sup> Mindez azt jelenti, hogy ugyan megítélésem szerint nincs szükség új alapjogi fogalom bevezetésére (hiszen a jelenlegi alapjogi eszköztár megfelelően alkalmas lehet erre a feladatra), arra mindenképpen szükség lehet, hogy az őslakosok vonatkozásában (is) egy ún. ököcentrikus alapjogi szemléletet alkalmazzunk. Figyelemmel a klímaváltozás és az ezzel összefüggő ökológiai válság progresszív jellegére, ennek mindenképpen az intergenerációs méltányosság elvén kell alapulnia, tekintettel arra, hogy a gyermekeket és a jövő nemzedékét sokkal inkább érinteni fogják a káros klímahatások. Ezen ököcentrikus nézőpont egyik alapja, hogy az őslakos gyermekek két aspektusból is sérülékeny csoportnak számítanak: egy marginalizált

---

<sup>40</sup> Sarah Dávila-Ruhaak, Making the Case for a Right to a Healthy Environment for the Protection of Vulnerable Communities: A Case of Coal-Ash Disaster in Puerto Rico, 9 MICH. J. ENV'T & ADMIN. L. 379, 385 (2020)

kisebbségi csoportnak tagjai és mint gyermekek a jövő nemzedékének tagjai. Végül, a kultúrához és egészséges környezethez való jogot az intergenerációs igazságosság eszméjének megfelelően kell újraértelmezni, amely reflektál a lokális közösségek kultúrája és az ökoszisztéma/klíma stabil és jó állapotára, egészségére.

Az Amazonas-menti államoknak a fent ismertetett ökocentrikus alapjogi szemlélet elérése érdekében olyan jogszabályi környezetet kell létrehozniuk, amely megerősíti az esőerdők védelmét mint a tradicionális közösségek életének alapegységét. Az államoknak biztosítaniuk kell, hogy az őslakos közösségek érdemi módon részt vehessenek minden olyan jogalkotási folyamatban, amely szoros összefüggésben áll életük és kultúrájuk fennmaradásával. Továbbá olyan mitigációs és adaptációs intézkedéseket kell fogantatniuk, amely biztosítja, hogy az Amazonas-medence jó ökológiai állapotát és azt, hogy a (szükséges mértékét kivéve) háboríthatatlan maradjon.

## BIBLIOGRÁFIA

### I.SZAKIRODALOM

BÁNDI Gyula: *Sustainable Development, the Interests of Future Generations, and Moral and Legal Implications*.

In: Szilágyi János Ede (szerk.): *Constitutional Protection of the Environment and Future Generations*.

Miskolc–Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, 17–71.

BARRAL, Virginie: *Sustainable Development in International Law: Nature and Operation of an Evolutive Legal Norm*, 2012, 380.

CLARK, Helen: *A future for the world's children? A WHO–UNICEF–Lancet Commission*. The Lancet, 395. kötet, 10224. szám, 2020.  
DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)32540-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)32540-1)

DÁVILA-RUHAAC, Sarah: *Making the Case for a Right to a Healthy Environment for the Protection of Vulnerable Communities: A Case of Coal-Ash Disaster in Puerto Rico*. Michigan Journal of Environmental & Administrative Law, 9. kötet, 2020, 379–385.

GUL, M. P. – RAHMAN, A. U.: *The Legal Framework of Intergenerational Equity: a critical analysis*.

Pakistan Journal of International Affairs, 5(3), 2022.

HESSSELMAN, Marlies – TOEBES, Brigit: *The Human Right to Health and Climate Change: A Legal Perspective*.  
Global Health Law Groningen Research Paper, 2015, 14.  
Elérhető: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2688544>

NEUMAYER, Eric – PLÜMPER, Thomas: *The Gendered Nature of Natural Disasters: The Impact of Catastrophic Events on the Gender Gap in Life Expectancy, 1981–2002*.  
Annals of the Association of American Geographers, 97(3), 2007, 551–566.  
DOI: 10.1111/j.1467-8306.2007.00563.x

NOVAK, Rachael et al.: *Chapter 15: Tribes and Indigenous People*.  
In: *Impacts, Risks, and Adaptation in the United States: Fourth National Climate Assessment*, II. kötet, 2018, 572., 579.

PATHAK, R. S.: *The Human Rights System as a Conceptual Framework for Environmental Law*.  
In: WEISS, E. B. (ed.): *Environmental Change and International Law*.  
United Nations University Press, 1992, 209–220.

SHELTON, Dinah: *Human Rights, Environmental Rights, and the Right to Environment*.  
Stanford Journal of International Law, 28 (1991), 107–140.

SHELTON, Dinah – GOULD, Ariel: *Positive and Negative Obligations*.  
In: Shelton, Dinah (szerk.): *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*.  
Oxford: Oxford University Press, 2013, 56.

SLOBODIAN, Lydia: *Defending the Future: Intergenerational Equity in Climate Litigation*, 2020, 571.

TIGRE, Maria Antonia: *Inter-American Court of Human Rights Recognizes the Right to a Healthy Environment*.  
ASIL Insights, 24(14), 2020.  
Elérhető: [https://www.asil.org/insights/volume/24/issue/14/inter-american-court-human-rights-recognizes-right-healthy-environment#\\_edn14](https://www.asil.org/insights/volume/24/issue/14/inter-american-court-human-rights-recognizes-right-healthy-environment#_edn14)

WEISS, Edith Brown: *In Fairness to Future Generations*.  
Tokyo: The United Nations University, 1988.

WEISS, Edith Brown: *Climate change, intergenerational equity, and international law*.  
Vermont Journal of Environmental Law, 9(3), 2008, 619–623.

ZAKARIÁS, Kinga: *Az egészséghez való jog*.  
In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Alkotmányjog* rovat.  
Elérhető: <http://ijoten.hu/szocikk/az-egeszseghez-valo-jog>

## II. JOGI FORRÁSOK

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, New York, 1948. december 10.

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 12. cikkéhez kapcsolódó 14. számú általános kommentár:  
UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR): *General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12 of the Covenant)*, 2000.

OHCHR: Fact Sheet No. 31 – The Right to Health, ENSZ Emberi Jogi Főbiztossága (OHCHR), 2008.

UN Committee on the Rights of the Child (CRC): General comment No. 15 (2013) on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health (Art. 24) (CRC/C/GC/15), 2013, 2. bekezdés.

UN Committee on the Rights of the Child (CRC): General comment No. 11 (2009): *Indigenous children and their rights under the Convention*, 2009, 50. bekezdés.

CRC: General Comment No. 10 on children's rights in juvenile justice (CRC/C/GC/10).

OHCHR: General Comment No. 21 – *Right of everyone to take part in cultural life* (Article 15, para. 1(a), International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights).

OHCHR: General Comment No. 23

A Gyermekek jogairól szóló egyezmény (Gyermekekjogi Egyezmény), New York, 1989. november 20., 30. cikk.

Az emberi jogok és kötelességek amerikai nyilatkozata (American Declaration of the Rights and Duties of Man), 1948. május 2., XI. cikk.

Navajo Nation Code 1, § 205(A)–(G).

IACtHR Advisory Opinion OC-23/17 on the Environment and Human Rights, 2017. november 15.

IACtHR: Case of the Indigenous Communities of the Lhaka Honhat Association (Our Land) v. Argentina, Judgment, 2020.

IACtHR: Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua, Merits, Reparations and Costs, Judgment, Series C No. 79, 2001. augusztus 31., 148., 149. és 151. bekezdés.

Climate Case Chart: *The Planet v. Bolsonaro* <https://climatecasechart.com/non-us-case/the-planet-v-bolsonaro/> ((Letöltve: 2025. november 7.))

Climate Case Chart: *PSB et al. v. Brazil (on deforestation and human rights)* [https://www.climatecasechart.com/documents/psb-et-al-v-brazil-on-deforestation-and-human-rights-application\\_b438](https://www.climatecasechart.com/documents/psb-et-al-v-brazil-on-deforestation-and-human-rights-application_b438) ((Letöltve: 2025. november 7.))

### III. EGYÉB DOKUMENTUMOK

United Nations Children's Fund (UNICEF): *The Climate Crisis is a Child Rights Crisis: Introducing the Children's Climate Risk Index*. New York: UNICEF, 2021. (Letöltve: 2025. november 1.)

UN Economic and Social Council: *Study on the extent to which climate change policies and projects adhere to the standards set forth in the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples* (E/C.19/2010/7), 2010, 11. bekezdés.

International Labour Organization (ILO), Gender, Equality and Diversity Branch: *Indigenous peoples and climate change: from victims to change agents through decent work*. Genf: ILO, 2017, X. szakasz.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC): *Special Report on Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation (SREX)*, 4. fejezet: *Adaptation to Future Extreme Events and Climate Risks*.  
[https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/SREX-Chap4\\_FINAL-1.pdf](https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/SREX-Chap4_FINAL-1.pdf) (Letöltve: 2025. november 7.)

World Food Programme (WFP): *Climate Crisis and Malnutrition – A Case for Acting Now*.  
[https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000131581/download/?\\_ga=2.181662247.141176089.1711484629-1540106055.1711484628](https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000131581/download/?_ga=2.181662247.141176089.1711484629-1540106055.1711484628)  
(Letöltve: 2025. november 9.)

World Health Organization (WHO): *Quantitative risk assessment of the effects of climate change on selected causes of death, 2030s and 2050s*. Genf: WHO, 2014, 80. és 89. oldal.  
(Letöltve: 2025. november 15.)

National Geographic: *Amazon Deforestation and Climate Change*.  
<https://education.nationalgeographic.org/resource/amazon-deforestation-and-climate-change/>  
(Letöltve: 2025. november 7.)

Amazon Watch: *Amazônia Against the Clock – Executive Summary*, 2022.  
<https://amazonwatch.org/assets/files/2022-amazonia-against-the-clock-executive-summary.pdf> (Letöltve: 2025. november 7.)

World Economic Forum (WEF): *Deforestation in the Brazilian Amazon Reaches Decade High*, 2018.  
Elérhető: <https://www.weforum.org/agenda/2018/11/deforestation-in-the-brazilian-amazon-reaches-decade-high/> (Letöltve: 2025. november 8.)

EcoWatch: *Amazon Deforestation Rate*.  
Elérhető: <https://www.ecowatch.com/amazon-deforestation-rate-2641606083.html> (Letöltve: 2025. november 7.)

Organization of American States (OAS): *Acceso a la información – base de datos de leyes por país*  
[https://www.oas.org/es/sla/ddi/docs/acceso\\_informacion\\_base\\_dc\\_leyes\\_pais\\_b\\_1\\_en.pdf](https://www.oas.org/es/sla/ddi/docs/acceso_informacion_base_dc_leyes_pais_b_1_en.pdf)  
(Letöltve: 2025. november 7.)